

Др Александар Ђорђевић¹

Универзитет у Нишу

Правни факултет

Србија

ПИРОТ У ПОЛИТИЧКОМ РАДУ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА У ПЕРИОДУ 1935–1940.

Апстракт: У овом раду аутор анализира сегмент политичке активности једне од најзначајнијих личности из новије пиротске, српске и југословенске прошлости. Драгољуб Јовановић био је књижевник, политички филозоф, професор универзитета, опозиционар, говорник, лидер Савеза земљорадника, локал-патриота, дисидент. Посебна пажња посвећена је периоду 1935–1940. године, када је Јовановић имао неколико важних политичких активности у Пироту и пиротском крају, промовишући политичке идеје Земљорадничке странке чији је лидер био. Кроз то политичко деловање на територији родног краја, Драгољуб Јовановић је промовисао свој политички програм о удруживању сељака на територији читаве Југославије ради заштите њихових интереса. У чланку се анализира и однос Пирота и Пироћанаца према овом политичком програму и самом Драгољубу Јовановићу и у послератној Југославији.²

Кључне речи: Драгољуб Јовановић, Пирот, политика, Краљевина Југославија, Савез земљорадника, политичке странке, политичке идеје, избори, Удружена опозиција

Политичке прилике у Краљевини СХС (Југославији) од увођења Шестојануарске диктатуре биле су веома нестабилне. После атентата у Скупштини 1928. године, криза парламентаризма достигла је врхунац. Вођство сељачко-демократске коалиције напустило је Београд. Политички представници хрватског народа тражили су повратак на стање од 1918. године. Њихови политички захтеви су се кретали од отцепљења до нових избора. Краљ Александар није хтео

¹ djole@prafak.ni.ac.rs; Aleksandar Đorđević, University of Niš, Faculty of Law, Serbia

² По позиву академика Нинослава Стојадиновића, проф. др Александар Ђорђевић је написао рад за Научни скуп: *125 година од рођења научника и политичара Драгољуба Јовановића*. Скуп је одржан у Пироту у организацији Огранка САНУ у Нишу, 11. септембра 2020. године. Рад је саопштен у целини.

да дозволи расписивање нових избора. Хрватска сељачка странка нагло је добила велики број присталица, а парламентаризам је постао неодржив. Краљ Александар је одлучио да суспендује парламентарни систем и 6. јануара 1929. године завео је режим познат под називом Шестојануарска диктатура. Тих дана уз проглас о диктатури, на снагу је ступило и неколико раније припремљених закона, а најважнији су били Закон о заштити државе, Закон о краљевској власти и врховној државној управи, Закон о државном суду, Закон о изменама закона о општинама и обласним самоуправама, Закон о подели Краљевине на управна подручја и Закон о банској управи. Овим законодавством, краљ Александар је у потпуности централизовао и учврстио своју власт у држави, поделио земљу на 9 бановина и званично променио назив државе из Краљевина СХС у Краљевина Југославија.

Целокупно фактичко стање из диктатуре пренето је у Октроисани Устав из 1931. године, којим је само враћена законодавна власт парламенту, сада састављеног из два дома – Сената и Народне скупштине. Донети су и посебни закони о избору Сената и Народне скупштине. Начин избора народних посланика регулисан је Законом о избору народних посланика из 1931. и изменама и допунама из 1933. године. Законом је уведен систем земаљске листе. Свака кандидатска листа морала је да има кандидата и заменика у свакој од 306 изборних јединица у земљи. Право гласа имали су само мушкарци са навршеном 21 годином живота, а гласање се спроводило јавно и усмено. Подела мандата вршила се тако што је листа која је добила највише гласова добијала 2/3 мандата, док је са другим листама учествовала у расподели преосталих мандата. Листа која би добила мање од 50.000 гласова није учествовала у расподели мандата, а њени гласови су се додавали победничкој земаљској листи.³ Политичка ситуација у Југославији постала је још сложенија убиством краља Александра у Марсеју 1934. године и процесом решавања „хрватског питања” који ће у Краљевини Југославији свој епилог доживети у стварању Бановине Хрватске 1939. године. Управо ће у оваквим државноправним околностима Драгољуб Јовановић имати веома садржајне и разноврсне личне и страначке политичке активности широм Србије и Југославије, а посебно у Пироту и Нишавском округу.

Драгољуб Јовановић јесте једна од најзначајнијих личности новије пиротске, српске и југословенске историје. Рођени Пироћанац, прворазредни интелектуалац, професор Правног факултета у Београду, писац, политичар, по убеђењима левичар демократске оријентације, као личност, а и по својим активностима и делима, заслужује много већу пажњу у научној и стручној јавности него што је данас има.

Једно од најзначајнијих дела о животу овог великана, написала је Надежда Јовановић деведесетих година прошлог века.⁴ Драгољуб Јовановић рођен је 1895.

³ Жељко Бартуловић и Небојша Ранђеловић, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш: Свен, 2009, 208–209.

⁴ Надежда Јовановић, *Животи за слободу без стравих*, Београд: Институт за новију историју Србије,

године у селу Ѓилян, надомак од турске власти тек ослобођеног Пирота и врађеног под српску власт. Рођен је у породици Ставре Јовановића, власника кројачке радње, док је мајка Таска била ћилимарка. Драгољуб Јовановић се родио у средини која је дуго била под турском влашћу (све до 1878. године), у којој се осећао утицај многих народа (Срба, Бугара, Турака, Ѓрка, Цинцара, Јевреја).⁵ Друштвени и политички живот у Пироту као новоослобођеном српском граду био је веома буран и занимљив. Нестабилна политичка ситуација у граду допринела је стварању простора за продор социјалистичких идеја. Социјалисти спроводе веома активну политичку агитацију у Пироту, а млади Јовановић, посеђујући њихове скупове и разне партијске манифестације, почиње да формира своја политичка убеђења, која ће трајно обележити његов веома богат политички живот.

Већ у периоду 1910–1912. године, као ћак Пиротске гимназије, истиче се критиком национализма и школског система Србије. Тада се завршава његово школовање у Пироту, па се септембра 1912. године уписује у Другу београдску гимназију и почиње да живи код старијег брата Димитрија. Нови школски другови су га сматрали заосталим Пироћанцем, а он њих тврдокорним националистима, што је био један од разлога да млади Драгољуб веома мало времена проводи у школи. У Београду почиње да слуша предавања Димитрија Туцовића у Социјалистичком дому и да чита дела Јована Скерлића, Николаја Толстоја и Михаила Љермонтова.⁶ Мобилизација 1915. године довешће га, уз сплет различитих околности, а пре свега због доброг познавања француског језика, до Марсеља, Клермона и Париза, где ће се уписати на права уз подршку професора Правног факултета у Београду Косте Куманудија.⁷ Боравак у Француској Јовановић ће завршити одбраном докторске дисертације на Сорбони 1923. године, док ће већ следеће године постати доцент Правног факултета у Београду. Одмах на почетку наставничке каријере, 1924. године, са групом истомишљеника интелектуалаца оснива Друштво социјалних радника, а после брзог гашења тог удружења почиње рад на оснивању Групе за социјалну и културну акцију (СКА).⁸ Под утицајем Милана Прибићевића, Савез земљорадника прима један број чланова СКА у своје редове, чиме почиње и страначки политички активизам Драгољуба Јовановића. У странци се залагао за тесну сарадњу са Хрватском сељачком странком, из чега ће касније проистећи и његова блиска политичка повезаност са лидерима поменуте странке, Стјепаном Радићем и Влатком Мачеком. Захваљујући Јовановићу, Савез земљорадника на изборима 1927. године осваја 30.000 гласова више

2000. За наслов књиге ауторка је искористила наслов једног од дела самог Драгољуба Јовановића. Видети: Драгољуб Јовановић, *Слобода од стјраха, изабране њолийичке расјраве*, Београд: Научна књига, 1991.

⁵ Надежда Јовановић, *Живот за слободу без стјраха*, 29.

⁶ Исто, 40–42.

⁷ Исто, 45–50.

⁸ Надежда Јовановић, *Живот за слободу без стјраха*, 93.

него на изборима 1925.⁹ Након атентата на Стјепана Радића и после његове смрти, Јовановић одлази у Загреб, где не успева да убеди Влатка Мачека у стварање коалиције лево оријентисаних земљорадника на нивоу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. После увођења Шестојануарске диктатуре 1929. године, почиње са првим прогонима Драгољуба Јовановића као политичара и опозиционара. Његов лист *Раг* бива забрањен, а он хапшен неколико пута. Прогон се наставља и у наредним годинама, а 1932. године Јовановић чак бива разрешен дужности професора универзитета.¹⁰

Политичку платформу Савеза земљорадника коју је заступао у свом политичком активизму Драгољуб Јовановић је написао 1931. и 1932. године. Она је позната под називом „16 тачака”. Посебно је истакао да у Србији постоји умор од рата, да се мора водити политичка борба за стварање правне државе. Сматрао је да његов политички покрет мора међу Србима да узме иницијативу, да треба решавати верска и национална питања међу другим народима југословенске државе. Важан сегмент његове политичке борбе било је решавање „хрватског питања” у склопу дефинисања државног уређења Југославије. Залагао се и за уједињење са Бугарима, узимајући за основ идеолошку политичку блискост српских и бугарских сељака. Сматрао је да је потребан много већи и ближи додир са Русијом, иако Савез земљорадника није био комунистички покрет. Истицао је да присталице и гласаче покрета левих земљорадника треба тражити само међу Србима. У Платформи се залагао за федеративно уређење и закључио да покрет чији је он политички лидер треба да се залаже за федеративну, сељачку, демократску, задружну Југославију која би се што пре ујединила са Бугарском, а у спољној политици тражила наслон на Русију и на радничке странке у Европи и Америци.¹¹ Ове своје политичке идеје које су биле засноване на његовим трајним и искреним политичким уверењима, Јовановић је преносио земљорадницима и радницима агитујући за политички програм Савеза земљорадника у Пироту и околним селима.

Прекретница у политичком животу наступа 1935. године, када одмах по изласку из затвора Јовановић успева да направи политички савез са Влатком Мачеком у оквиру Уједињене опозиције и, као кандидат опозиционе листе, долази у Пирот да врши политичку агитацију. Његов противкандидат био је пиротски индустријалац Димитрије Младеновић Гага, један од оснивача Индустријске радионице „Тигар”. Драгољуб Јовановић у својим *Полиитичким усјоменама* оставио је сведочанство о политичкој агитацији у Пироту пред изборе за народне посланике који су били заказани за 5. мај. Он пише да је фебруара 1935. био у Пироту са Чедом Милошевићем, главним човеком Земљорадничке странке.

⁹ Исто, 131.

¹⁰ Исто, 183.

¹¹ Драгољуб Јовановић, *Слобода од стјраха, изабране поитичке расјраве*, Београд: Научна књига, 1991, 285–290. Речи написане само великим словима преузете су изворно из текста ове политичке платформе.

У Тијабари (једном делу Пирота), где се суботом скупљао највећи број сељака, држао је говор. Тај скуп, по речима Јовановића, није био пријављен полицијским властима, али није био ни прекинут. Праћени великим бројем сељака, прешли су реку Нишаву и ушли у други део Пирота, шетали се по пијаци и улицама, све док се окупљени народ није разишао. Те вечери је полицијски писар касније дошао до Јовановића и саопштио му да се првим возом врати за Београд или ће бити ухапшен.¹²

Без обзира на претњу полиције, већ после недељу дана, Јовановић се поново одазвао позиву Чедо Милошевића, који је организовао скуп у пиротском хотелу „Национал”. Поново се, у оквиру кандидатске кампање, испред Удружене опозиције нашао у Пироту. У својим списима Јовановић тврди да се тада десило „пиротско чудо”, и да је окупљени народ са одушевљењем поздравио његову кандидатуру за народног посланика. По речима самог Јовановића, један угледни сељак је приликом његовог уласка у салу узвикнуо: „Живео Драгољуб Јовановић!”¹³. Одудевљена маса узвикивала је и понављала његово име. Није одржао никакав говор, само је рекао: „Ко је за мене, за мном!”. Ту се окупило више од 300 људи, који су га чак усхићено носили пиротским улицама, док су му руке биле пуне цвећа. Жандармерија је била наоружана бајонетима, али до сукоба није дошло. Тиме је званично објављена његова кандидатура на листи Удружене опозиције.¹³

Драгољуб Јовановић је у тадашњим посетама Пироту и околину често наилазио на одудевљење сељака, али и жена и деце. Иако није смео да пријављује зборове у Нишавском округу јер би их, по његовим речима, сигурно забрањивали. Житељи су се сами окупљали чим би сазнали да он долази. „По селима где нисмо стигли колима и нисмо могли да се огласимо трубом или сиреном, моји пратиоци са највиших места су клицали: ‘Живео Д. Јовановић! Живео В. Мачек! Живела Удружена опозиција!’ и све живо би напуштало поља, њиве, куће, појате и јурило би наред села: ‘Дошао Драгољуб!’ У кућама су остајале само мачке”. Мушкарци због посла нису могли увек да дођу, а тада би долазиле жене са китама цвећа, слушале Јовановића и говориле: „Хвала ти што си дошао да нас ослободиш”¹⁴.

Предизборна кампања те 1935. године била је иначе веома бурна у пиротском крају. Власти су очигледно биле забринуте због наглог интересовања за политичке идеје Драгољуба Јовановића и њихов одјек међу локалним, пиротским сељаштвом. Пиротска полиција почела је уочи предизборних скупова опозиције да затвара прилазе граду како сељаци не би могли да присуствују политичким скуповима које је организовала Уједињена опозиција. Због тога су политички активисти опозиције и сам Драгољуб Јовановић почели да организују окупљања сељака у селима. Многобројна и тада многољудна пиротска села Старе планине са одудевљењем су дочекивала Јовановића и остале опозиционе прваке. Постоје

¹² Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене* 3, Београд: Култура, 1997, 112.

¹³ Исто, 114.

¹⁴ Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене* 3, 127.

подаци да је један такав скуп организован у старопланинском селу Велика Лукања, и да је након тога опозиција, захваљујући помало и демагошким говорима Јовановића, добила огроман број гласова пиротских села на мајским изборима 1935.¹⁵

Политички рад Драгољуба Јовановића у пиротском крају те изборне 1935. године обележило је и исписивање политичких порука на плакатима који су могли да се пронађу у селима до којих физички није могао да стигне. У њима је у извесној мери било и демагошких политичких осуда капиталистичког система, али и јасних политичких порука намењених сиромашним сељацима. По речима самог Јовановића, један од најлепших летака направио је његов партијски друг Милош Качаревић из Алексинца, који се на сликовит и поетичан начин обраћао земљорадницима. Обухватио је сељаштво из свих времена и свих народа.¹⁶ У Царибродском срезу, други страначки саборац Јовановића, извесни Љубисав Петковић, направио је велики зелени плакат на којем је писало: *Ко љаса за мене, нека зна да љаса за дра Драгољуба Јовановића, неустрашивої.* Сам Драгољуб био је погођен неистинама и клеветима о себи. За њега се у кампањи за ове изборе говорило да је против чиновништва и војске, против трговаца и занатлија и богатијих сељака. Један његов летак намењен најудаљенијим пиротским селима до којих се тешко долазило и колима гласио је: **Неистина је да смо ми њрошив војске и чиновништва, али је истина да смо њрошив великих љлаша и њензија, њрошив љљачке и афера, и да љражимо казну за оне који су љокрали државни новац и одузимање љокрадене имовине. Не дајте се обманјивати од оних који се доје заслужене казне и који желе да и даље љомилају до љајштва од народної зноја. Гласајте за борце и љворце, за човека који љрошлошћу и садањим радом љаранијује да ће бићи љоштен, али истио љако љрема не љријајте љима сиротиње. Будите храбри и не љлашите се, јер вам закон даје љраво да бирајте слободно. Најред љрошив љретешких љореза, не љсредних и љсредних, љрошив сљошину љакса и дација! Најред да се љсљави **равношјежа између сељачких и индустријских љпроизвода, између ваших љрихода и јавних намења, између оноїа шљо дајете и оноїа шљо љримате. Најред за љравду и љоштенје, за хлеб и слободу. За рад и зараду, за добру љраву и сложну Јуославију!**¹⁷ Из текста овог летка се види неспоран политички дар и способност Јовановића да свој партијски програм прилагоди и убедљиво изложи сељацима свога родног краја.**

Присталице Драгољуба Јовановића често су певали и песме у којима су се помињали прваци Удружене опозиције, а посебно Влатко Мачек, који је и био носилац опозиционе листе. То је било неопходно и политички мудро, будући да

¹⁵ Он је боравио неколико дана у селима, посећујући многа домаћинства. Наступао је чак и демагошки, у планинским селима говорио је да пшеница треба да појефтини, а у равничарским селима говорио је супротно. Давор Лазаревић, „Др Драгољуб Јовановић и пиротски крај”, *Пиротски зборник* 37–38, Народна библиотека Пирот, 2013, 151.

¹⁶ Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене* 3, 121.

¹⁷ Исто, 122–123.

је Мачек био носилац листе Удружене опозиције. Без обзира на велике притиске власти, Јовановић је успео да у нишавском крају добије дупло више гласова од владине листе, што му је омогућило место народног посланика. (Око 9.000 гласова за Јовановића, наспрам око 3.000 гласова за владиног кандидата, Димитрија Младеновића).¹⁸ Удружена опозиција на тим изборима на државном нивоу остварила је одличан резултат, иако је листа владиног кандидата Богољуба Јевтића што због изборног законодавства, што због притисака и претњи, освојила огромну већину мандата.

Прве писане критике Драгољубовог политичког деловања објављене су управо те изборне 1935. године. Тада је у једној брошури прозван „сељачким Наполеоном”, демагогом, конфузним политичаром, човеком несталог темперамента, „шупљим реторичаром”, али и храбрим борцем, добрим говорником и културним човеком.¹⁹ Притисци власти настављали су се непрекидно приликом сваког борава Јовановића у Пироту.

Без обзира на велики број гласова које је добила Удружена опозиција, после избора постојала су многобројна размишљања о томе да ли уопште посланици изабрани са опозиционе листе треба да уђу у Народну скупштину. И унутрашњи и спољни утицаји преовлађивали су за неулазак у парламент. Драгољуб Јовановић помиње у својим *Политичким усвојенима* став иностранства, али и притисак клерикалних католичких кругова на Влатка Мачека да је мудрије не улазити у Народну скупштину, будући да се мислило да ће тако политички пропасти и кандидат за председника владе, Богољуб Јевтић. Јовановић је имао личну недоумицу у вези тога политичкога питања. Као пиротски посланик који је добио огроман број гласова у свом срезу и остварио убедљиву победу над кандидатом власти, често је боравио у свом родном крају и после избора. Сматрао је да Срби неће имати разумевања за такву тактику бојкота. Средином јуна 1935. године, Јовановић је отпутовао у Загреб на разговор са носиоцем опозиционе листе, Мачеком. Из тог разговора закључује се да је сам Драгољуб желео да уђе у Скупштину као посланик и изложи свој политички програм са којим је и убедљиво победио у Пироту. Носилац опозиционе листе одговорио му је да хрватски посланици неће долазити у Београд, а и Драгољубу није дао сагласност за улазак у парламент.²⁰ Јовановић је знао да је то политички погрешна одлука и да његови земљаци, изложени разним притисцима на јавном гласању 5. маја, неће разумети овакву одлуку.

Већ следеће, 1936. године наставио је своју политичку агитацију у пиротском крају за време предизборне кампање за општинске изборе. Будући да је желео да избегне сложену и тешку процедуру заказивања политичких скупова код пиротске полиције, Драгољуб Јовановић веома често је у пиротски крај долазио управо суботом, као пијачним даном. Због лакшег контакта са својим

¹⁸ Драгољуб Јовановић, *Политичке усвојене* 3, 128–129.

¹⁹ Раде Драинац, *Драгољуб Јовановић или сељачки Наполеон*, Београд, 1935, 6–8.

²⁰ Драгољуб Јовановић, *Политичке усвојене* 3, 131–133.

присталицама, долазио је у Пирот у време традиционалног одржавања вашара (празник Велика Госпојина, 28. августа). Те године општински избори заказани су за септембар, тако да је Јовановић искористио прилику да непосредно пред изборе представи свој политички програм пред великим бројем пиротских сељака. Савез земљорадника имао је неколико нових парола на новим лецима који су се правили за општинске изборе у Моравској бановини: „Опет се општински избори врше под режимом диктатуре лажи и подвале”, „Земљорадничке снаге морају се прибрати”, „На изборе за хлеб, мир и слободу”, „За победу демократије и радног народа над фашизмом” и слични.²¹ Леви земљорадници које је предводио ове локалне изборе доживели су као немилосрдну борбу против режима. То је Драгољуба Јовановића политички приближило левом крилу Демократске странке и др Ивану Рибару. На зборовима у пиротском крају он је и даље агитовао за Удружену опозицију, али и међу грађански оријентисаним опозиционарима добио је већ тада много политичких противника.

Сарадња са Иваном Рибаром донела је Јовановићу и прве непријатности у Савезу земљорадника. Због његових све израженијих левичарских политичких аспирација, једна групација у странци тражила је његово искључење из странке, док га је група левих земљорадника охрабривала на оснивање самосталне партије. На великом скупу који је Јовановић организовао у селу Ђиљан, присуствовали су Иван Рибар, Живота Милојковић, Нинко Петровић и други истакнути политичари. Тај велики скуп прошао је и у реалној опасности од сукоба са жандармеријом. Власт је дванаест говорника, међу којима је био и Иван Рибар, са овог збора сељака казнила са по десет дана затвора.²²

По речима самог Јовановића, он је у Пироту био већ 22. августа 1936. године. Влада није смела да распише изборе за градове, како им опозиција не би прузела градове као на локалним изборима 1920. Драгољуб је кренуо у политичку агитацију по пиротским селима. Већ 23. августа одржао је конференције у Сопоту, Ореовици, Темској и Рагодешу. 24. и 25. августа био је у Церовој, Базовику и Орљи и Шугрину и Мирковцима. 26. августа обишао је Ђуштицу, Балтабериловац и Вртовце, а 27. Иново, Калну, Шестигадру и Јаловик-Извор. У Јаловик-Извору обишао је свог пријатеља Николу Богдановића из Великог Боњинца и преноћио у његовој црепани. Сутрадан, по писању Јовановића, Богдановић га је повезао чезама за Пирот. Пут је био дуг више од 30 километара, па је Драгољуб искористио прилику да са Николом дуго разговара. Причали су о неколико великих људи из разних земаља.²³ Овај сусрет који је Јовановић посебно нагласио сведочи о великом и присном пријатељству, као и чињеници да Драгољуб није био против богатих сељака, како је и истицао у свом политичком програму.

Заједно су били на пиротском вашару који је трајао до 30. августа, што је Јовановић искористио за много састанака са сељацима. Већ истог дана Драгољуб

²¹ Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене* 4, 52.

²² Давор Лазаревић, *Др Драгољуб Јовановић и његови крај*, 156–157.

²³ Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене* 4, 53–54.

је наставио обилазак многобројних височких села, а обилазак Нишавског среза завршио је 1. септембра посетом Славињи и Височној Ржани, као и селу Дојкин-це, за које је тврдио да је дало највише интелектуалаца. Пре одласка у Лужнички срез, Јовановић је одштампао још један летак у Пироту који је носио наслов *Отворите очи! Морате бити сложни и ви!*, а испод тог текста је оставио слободно место да сами сељаци упишу име свог кандидата, испод чега је било записано: „Сви моји бирачи од 5. маја, наши стари и нови пријатељи, свесни и напредни сељаци, нека гласају за њега, па ћемо ићи у нове борбе и нове победе. Не гледајте на личности кметова и одборника: само носилац је важан овога пута. Братски вас поздравља ваш др Драгољуб Јовановић, народни посланик”.²⁴

Локални избори исте године спроводили су се и у другим бановинама. Јовановић је тешио многе незадовољне страначке саборце ван Моравске бановине. На општинским изборима није се мењала државна власт, а Уједињена опозиција направила је грешку када је препоручивала да се бирају „најбољи људи”, а не најљући опозиционари како су саветовали леви земљорадници Драгољуба Јовановића. Он је известио Уједињеној опозицији да у Нишавском срезу није изгубио ниједног гласача, а да је на многим местима вишеструко увећао број гласова за њихову листу.²⁵ Октобра 1936. Драгољуб пише „Четврто писмо пријатељима”.²⁶ У њему је указао на значај општинских избора и искуства са локалних избора из Моравске бановине. Ту је поновио своја размишљања о грешкама Удружене опозиције на овим локалним изборима, као и предности и поуке из избора који су се одржали у срезovima Моравске бановине, где су остварени добри резултати.²⁷

Следеће године донеле су Драгољубу Јовановићу велика разочарења. Избори одржани децембра 1938. донели су у Пироту и околини пораз Савезу земљорадника од владиног кандидата Димитрија Младеновића Гаге. У нишавском срезу, који је био политичко упориште Јовановића и његових левих земљорадника, постигнут је веома лош резултат. Осим тога, Јовановић је ухапшен и осуђен на 14 месеци затвора. На суђењу, априла 1939. године, истицао је утицај француских теоретичара Франса и Жореса на сопствена политичка уверења кроз уставне патриотизма и социјализма. Говорио је да се у односу на наше околности то може превести као „Југославија и сељаштво”. Под Југославијом је, у идеолошком и државотворном смислу, подразумевао државну организацију свих ослобођених и уједињених Јужних Словена, рачунајући ту и Бугаре. Сељаштвом је сматрао главни део радног народа за чије се благостање борио социјализам.²⁸ Ова

²⁴ Исто, 55.

²⁵ Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене* 4, 68.

²⁶ Писма пријатеља била су уобичајени начин комуникације политичара у условима монархијске диктатуре.

²⁷ Драгољуб Јовановић, *Слобода од стјраха, изабране политичке расправе*, Београд: Научна књига, 1991, 318–319.

²⁸ Драгољуб Јовановић, *Слобода од стјраха, изабране политичке расправе*, Београд: Научна књига, 1991, предговор, стр. X.

политичка уверења, стечена још на школовању у Француској двадесетих година, пратиће Јовановића до краја живота. Без страха и политичке калкулације, он ће доследно и принципијелно заступати своја политичка убеђења и после револуције, у социјалистичкој Југославији.

Врхунац односа Драгољуба Јовановића с једне стране и Пирота и Пироћанаца с друге стране, десио се после његовог изласка из затвора 1939. године. Свечани дочек заказан је за 10. септембар у 8 часова ујутру. У породичној кући је, по речима Јовановићан, затекао већ неколико телеграма подршке од многобројних пријатеља, сабораца и политичких истомишљеника. На железничкој станици у Пироту било је 14 парова волова који су симболизовали 14 месеци робије. На самој станици било је много народа. Сељачки фијакер пун цвећа и украшен пиротским ћилимовима било је велико пријатно изненађење за Драгољуба. Сваки пар волова имао је свога вођу. Рогови су били обавијени зеленом хартијом, а јармови украшени југословенским заставама. Маса није престајала да кличе Споразуму (Срба и Хрвата који је тада постигнут), Драгољубу и Мачеку. Поворка са Јовановићем је дошла до хотела Национал, где је одржао трећи говор који је био прекидан сталним апалузима и одушевљењима. О овом свечаном дочеку писале су и хрватске новине.²⁹

Оснивање сопствене странке Драгољуб Јовановић ће спровести у дело 1940. године. Оснивачки конгрес Народне сељачке странке (НСС) одржан је марта исте године. Основа програма странке била је тзв. радна демократија. Јовановић је коначно оснивањем НСС политички издвојио леве земљораднике из Савеза земљорадника. Потпуно је парадоксално, међутим, што је управо формирањем ове странке почео да се осипа број његових присталица. Сељаци су сматрали да их је Јовановић изневерио и препустио комунистима, док су га комунисти доживљавали као великог политичког непријатеља. Превише идеалистички поглед на државу и друштву није наишао на одобравање старих присталица, док су нове политичке снаге имале озбиљан отклон од политичких идеја Драгољуба Јовановића. Међутим, тада несхваћена и непроменљива политичка уверења била су јасно изражена у Упутствима члановима НСС који су одлазили у партизане. У једном летку он веома прецизно дефинише програм своје политичке странке говорећи о српству, сељаштву, вођству странке и сарадњи са комунистичким покретом отпора.³⁰

Однос Пирота и Пироћанаца према Драгољубу Јовановићу долази у срамну фазу у послератној Југославији. Управо због својих политичких принципа, и због искреног залагања за вишепартијску демократију, у новоствореној Југославији доћи ће до првог сукоба Јовановића, као лидера Народне сељачке странке, и Пироћанаца 1945. године. Предратно одушевљење сељака према политици и

²⁹ Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене* 5, 202–204.

³⁰ Д. Јовановић 1944. у Упутствима потенцира Српство и антифашизам Срба, без кога нема ни сарадње ни савеза са Русијом. Драгољуб Јовановић, *Слобода од страха, изабране политичке расправе*, 375–376.

личности Јовановића је нестајало и без обзира на добар изборни резултат и улазак у Скупштину, услед страха од комунистичке пропаганде и застрашивања, а дошло је чак и до неколико физичких напада. После залагања за стварање опозиционог блока новим властима у Скупштини, Драгољуб Јовановић је ушао у сукоб са највишим функционерима КПЈ, Мошом Пијаде, Едвардом Кардељем и Милошем Минићем, након чега је поново протеран са Правног факултета у Београду и осуђен на девет година робије. О својим скупштинским говорима и предлозима неколико закона у Скупштини оставио је и лично сведочанство.³¹

После монтираног политичког процеса, Јовановић је одслужио целу затворску казну у Сремској Митровици. По изласку са робије, живео је тешко, али часно. Тек 1959. године стекао је право на пензију и повраћај грађанских права. Био је одсечен од јавног живота и политичких активности, али не и од озбиљног интелектуалног рада. Своје политичке успомене почео је да пише још на робији, а завршио је своје *Политичке успомене* у 12 књига. Седамдесетих година прошлог века објавио је две књиге о свом трошку – *Вегрине* и *Људи, људи... Медаљони умрлих савременика*.³²

Драгољуб Јовановић је веома важна и занимљива политика и јавна личност. Био је у сукобу са оба југословенска политичка режима, и са предратним, грађанским и монархијским, и са поратним, социјалистичким и републиканским режимом. Доследно супротстављање овим аутократским режимима и искрена политичка уверења о сељаштву, као и однос са родним крајем допринели су његовом страдању, али и угледу. У настојањима да што искреније и срчаније служи свом народу у којем је поникао и кога се није одрицао, прешао је, нажалост, ону линију која једног правог интелектуалца дели од политичког радника. Сам за себе је тврдио да није научник (иако је био прворазредни интелектуалац), већ политичар и политички активиста. Иако је званично рехабилитован, данас му је, више него икад, потребна нова афирмација и међу савременим српским интелектуалцима, али и ново упознавање шире читалачке публике са његовим делом.

³¹ Исто, 423–482.

³² Драгољуб Јовановић, *Слобода од стйраха, изабране политичке расйраве*, Београд: Научна књига, 1991, предговор, стр. XIII. У књизи *Људи, људи...*, Јовановић на основу својих сећања пише портрете јавних, научних, политичких и других савременика и оставља занимљива и драгоценна сведочанства о многим познатим и важним личностима југословенске историје између два светска рата. Драгољуб Јовановић, *Људи, људи...*, приред. Надежда Јовановић, Београд: Библиотека Филип Вишњић, 2005.

Литература

- Драинац, Раде. *Драгољуб Јовановић или сељачки Наполеон*. Београд, 1935.
- Јовановић, Драгољуб. *Слобода од сираха, изабране политичке расправе*. Београд: Научна књига, 1991.
- Јовановић, Драгољуб. *Људи, људи....* Приредила Надежда Јовановић. Београд: Библиотека Филип Вишњић, 2005.
- Јовановић, Драгољуб. *Политичке усјомене 3*. Београд: Култура, 1997.
- Јовановић, Драгољуб. *Политичке усјомене 4*. Београд: Култура, 1997.
- Јовановић, Драгољуб. *Политичке усјомене 5*. Београд: Култура, 1997.
- Јовановић, Надежда. *Живот за слободу без сираха*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2000.
- Лазаревић, Давор. „Др Драгољуб Јовановић и пиротски крај”. *Пиротски зборник* 37/38, Народна библиотека Пирот, 2013, стр. 129–165.
- Бартуловић, Жељко, и Небојша Ранђеловић, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш: Свен, 2009.